

Εισαγωγή

ΕΛΛΗΝΟΑΛΒΑΝΙΚΕΣ «ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ» ΚΑΙ ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΟΙΚΙΑΚΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΜΕΘΟΡΙΟΥ

1. Η μελέτη της αλβανικής μετανάστευσης μέσα από το πρίσμα της πρόσφατης ευρωπαϊκής προσφυγικής κρίσης

Η πρόσφατη «προσφυγική κρίση»¹ και η αναζήτηση ζωής «αλλού» επαναδιαμορφώνει καθημερινά τη γεωπολιτική και συμβολική έννοια του ορίου, ενώ μετασχηματίζει την πρόσληψη του συνόρου ως θεσμού και λειτουργίας. Στην ουσία, η πραγματικότητα που βιώνει η ελληνική κοινωνία τα τελευταία δύο χρόνια αλλά και πολλές άλλες κοινωνίες στην Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο έχει για ακόμα μία φορά στη σύγχρονη ιστορία –και με πολύ πιο σύνθετο τρόπο– φέρει το σύνορο στο επίκεντρο της καθημερινής ζωής και, επομένως, και της κοινωνικής θεωρίας και πολιτικής. Σήμερα πια είναι ξεκάθαρο ότι «...τα σύνορα είναι “συγκροτητικά της πολιτικής ζωής. [...] δεν είναι φυσικά, ουδέτερα ή στατικά, αλλά ιστορικά ενδεχομενικά, πολιτικά φορτισμένα, δυναμικά φαινόμενα που πρώτα απ’ όλα αφορούν τα άτομα και την καθημερινή τους ζωή”, και διαπερνούν κάθε κύτταρο του σώματός μας» (Λέκκα και Πανουτσόπουλος 2016: 36, παραπέμποντας στο Vaughan-Williams 2009: 1).

Αυτή η εθνογραφική μελέτη αφορά το σύνορο με τη διττή έννοια της οριακότητας και της εδαφικότητας. Αναγνωρίζει τη συμβολική σημασία του ορίου (boundary) ως κυρίαρχη,² αλλά δεν περιορίζεται σε αυτήν. Διερευνά παράλληλα τις οντολογικές διαστάσεις του συνόρου ως θεσμού (ως border και ως frontier) στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού που ορίζει τις ευρωπαϊκές πολιτικές ελέγχου

---

1. Η συγκεκριμένη διατύπωση είναι προβληματική μια και παραπέμπει στο προσφυγικό φαινόμενο με όρους ρήξης της κανονικότητας και ιστορικής κρίσης. Δηλαδή, με όρους εξαιρέσεως. Γι’ αυτό και συχνά τοποθετείται εντός εισαγωγικών. Ωστόσο, έχοντας επισημάνει τον ιδιαίτερα προβληματικό της χαρακτήρα εφεξής θα την χρησιμοποιώ χωρίς εισαγωγικά.

2. Διαχωριστική γραμμή που έχει συμβολική και, επομένως, κοινωνική σημασία.

της ετερότητας και δεν αποτελεί απλά ένα σύστημα οικονομικής διακυβέρνησης, αλλά μια «ορθολογικότητα βιοπολιτικής διακυβέρνησης και διαχείρισης» (Αθανασίου 2007: 57).³ Συγκεκριμένα, το βιβλίο διερευνά τους τρόπους με τους οποίους η έννοια και η εμπειρία του εδαφοποιημένου συνόρου επηρεάζει τη ζωή και τις αντιλήψεις πολιτών που κατοικούν στα όρια του εθνικού κράτους και, εκούσια ή ακούσια, γίνονται δέκτες των κρατικών πολιτικών διαμόρφωσης των οριοθετικών γραμμών, ενώ εμπλέκονται σε πρακτικές διαχείρισης της ομοιότητας και της διαφοράς εντονότερα από άλλους συμπολίτες τους. Παράλληλα, εξετάζει τη συνθήκη της διασυνοριακής και κατ' ουσία αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμών και τις συνέπειες που αυτή έχει στη ζωή και τις αντιλήψεις των ίδιων των υποκειμένων. Ακόμα, φέρνει στο επίκεντρο μακροχρόνιες διαδικασίες ένταξης της ετερότητας στην κοινωνία υποδοχής – που στην προκειμένη περίπτωση είναι η ελληνική. Τέλος, εστιάζει στη βία, φαινόμενο που δυστυχώς φαίνεται ότι είναι συγκροτητικό στοιχείο της μεταναστευτικής εμπειρίας. Παρακολουθεί λοιπόν τη σύνθετη διαδικασία παραγωγής, αναπαραγωγής και επιτέλεσης της βίας σε μία μικρή συνοριακή κοινωνία της ελληνοαλβανικής μεθορίου εστιάζοντας στον χώρο που μοιάζει να έχει την εντονότερη διείσδυση: τον οικιακό και ενδοοικογενειακό. Έτσι, το βιβλίο τοποθετεί στο επίκεντρο της έρευνας το αγροτικό νοικοκυριό.

Πρόθεσή μου είναι να κατανοήσω τη σημασία που αποκτούν οι συνθήκες της μετακίνησης και του συνόρου για τη ζωή των ίδιων των «παράνομων ταξιδιωτών» –για να δανειστώ τον αυτοπροσδιοριστικό όρο που χρησιμοποιεί κριτικά ο Ιρανός πρόσφυγας και μετέπειτα καθηγητής ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης Shahram Khosravi (2010)– αλλά και των κατοίκων μιας μικρής τοπικής κοινωνίας υποδοχής που βρίσκεται μέσα στην ελληνική επικράτεια. Με αυτό κατά νου διερευνώ τη διασύνδεση που, όπως εισηγείται το εθνογραφικό υλικό, δημιουργείται ανάμεσα στον παράγοντα της μετακίνησης, στη συνθήκη του συνόρου, στις δυναμικές του εθνικισμού, στο ζήτημα του φύλου και, τέλος, στην παραγωγή και αναπαραγωγή βίας στο πλαίσιο της οικογένειας. Επομένως επιχειρώ να «ξαναδιαβάσω» από ανθρωπολογική σκοπιά το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας, που έχει επανειλημμένα αποτελέσει αντικείμενο διαφορετικών κοινωνικών επιστημών, στη συνάρθρωσή του με τρεις συγκεκριμένους παράγοντες: τη μετανάστευση, την εθνικοφοροσύνη και το φύλο.

Όμως, αντίθετα απ' ό,τι ενδεχομένως κανείς θα περίμενε δεδομένης της πρόσφατης προσφυγικής κρίσης, σε αυτή τη μελέτη δεν προσεγγίζω τα παραπάνω ζητήματα με σημείο αναφοράς όσα συμβαίνουν σήμερα στα νησιά του Αιγαίου και

3. Όριο (border): μεθοριακή περιοχή ανάμεσα σε δύο κατηγορίες. Σύνορο (frontier): αποκλειστικά εδαφική σημασία.

την ενδοχώρα. Η οξύτητα της σημερινής εμπειρίας υπογραμμίζει την κοινωνική και πολιτική σημασία του εκτοπισμού στις μέρες μας και αυξάνει την ανάγκη συστηματικής και πολύπλευρης μελέτης του στη μακρά διάρκεια.⁴ Μέσα από αυτό το πρίσμα λοιπόν και αντλώντας από πολύχρονη ερευνητική εμπειρία στα βόρεια σύνορα της Ελλάδας, εδώ επιλέγω να στρέψω το βλέμμα στο πρώτο από τα τρία προσφυγικά/μεταναστευτικά «κύματα» ή «ρεύματα»⁵ που σημάδεψαν τη νεότερη πορεία της ελληνικής κοινωνίας, την αλβανική μετανάστευση, και να επιχειρήσω να προσθέσω ακόμα μία ψηφίδα στην πλούσια ερευνητική και συγγραφική παραγωγή που έχει ήδη προκύψει από διαφορετικά πεδία των κοινωνικών επιστημών.⁶

---

4. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, ο αριθμός των ανά τον κόσμο εκτοπισμένων σήμερα εξαιτίας βίας, διωγμών, συγκρούσεων και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπολογίζεται στα εξήντα πέντε εκατομμύρια εξακόσιες χιλιάδες. Μάλιστα η σύγκριση με τον αντίστοιχο αριθμό είκοσι χρόνια νωρίτερα είναι εντυπωσιακή. Το 1997 οι εκτοπισμένοι υπολογίζονταν στα τριάντα τρία εκατομμύρια εννιακόσιες χιλιάδες. Επομένως, πρόκειται για διπλασιασμό με ιδιαίτερη πύκνωση την τριετία 2012-15 (<http://www.unhcr.org/globaltrends2016>). Το 55% του συνόλου των εκτοπισμένων προέρχεται από τη Συρία, το Αφγανιστάν και το Νότιο Σουδάν. Το 2016, η Τουρκία, για τρίτη συνεχή χρονιά, αποτελεί τη χώρα που δέχτηκε τον μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων (δύο εκατομμύρια εννιακόσιες χιλιάδες). Η συγκεκριμένη δημογραφική πληροφορία υπογραμμίζει βέβαια τη σημασία που έχει για την Ευρώπη και την ευρωπαϊκή πολιτική ελέγχου των συνόρων η συγκράτηση των προσφύγων εκτός του «ευρωπαϊκού οχυρού». Σχετικά με αυτό το ζήτημα ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το έργο του Albahari (2015).

5. Η χρήση της μεταφοράς των φυσικών φαινομένων για την περιγραφή του κοινωνικού φαινομένου της προσφυγιάς και της μετανάστευσης είναι οπωσδήποτε προβληματική. Έτσι, την υιοθετώντας τους περιορισμούς που εμπεριέχει. Όπως δηλώνω παραπάνω, το πρώτο κύμα εκτοπισμού ήταν η αλβανική και ευρύτερα βαλκανική μετανάστευση που ακολούθησε την πτώση του τείχους του Βερολίνου. Δεύτερο, οι πληθυσμιακές μετακινήσεις που ακολούθησαν την πτώση των Δίδυμων Πύργων στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και οι οποίες αφορούσαν πληθυσμούς από την Ασία και την Αφρική που κατέφυγαν στην Ευρώπη. Τέλος, τρίτο κύμα αποτελούν οι πρόσφατες προσφυγικές ροές που κορυφώθηκαν κατά το διάστημα 2015-16.

6. Η ευρύτερη –και όχι αποκλειστικά ανθρωπολογική– βιβλιογραφία για τη βαλκανική μετανάστευση –και ιδιαίτερα την αλβανική– και την ενσωμάτωση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία είναι εκτενής και καλύπτει διαφορετικά επιστημονικά πεδία, όπως η κοινωνιολογία, οι πολιτικές και οι οικονομικές επιστήμες, η νομική, η ιστορία, η γεωγραφία, ο χώρος της ανάπτυξης, η θεωρία της εκπαίδευσης κ.ά. Ενδεικτικά αναφέρω: Αθανασοπούλου 2009α, 2009β, Βαΐου 2013, Baldwin-Edwards 2004, Βεντούρα 1993, 1994, 2011, Droukas 1998, Ζαββού, Καμπούρη και Στρατηγάκη 2013, Fakiolas και Maratou-Alipranti 2000, Ιωσηφίδης 2009 [2001], Καβουνίδη 1998, 2002, Κασσιμάτη 2003, Κασσίμης και Παπαδόπουλος 2012, Κοκκάλη 2011, Λαμπριανίδης και Λυμεράκη 2001, Lazaridis 1996, Mai και Schwandner-Sievers 2003, Μαράτου-Αλιπράνη 2007, Μαρβάκης, Παρσάνογλου και Παύλου 2009 [2001], Μαργαρόνη 2008, Μιχαήλ 2014, Παύλου και Χριστόπουλος 2004, Πετράκου 2009 [2001], Σπυροπούλου και Χριστόπουλος 2016, Ψημμένος 1995. Από την πλευρά της ανθρωπολογίας αναφέρω επίσης ενδεικτικά το έργο των Αγγελόπουλος 2007, Αθανασίου και Τσιμουρής 2013, Angelidou 2013, Dalakoglou 2010, Hantzaroula 2008, King, Iosifides και Myrivili 1998, Lawrence 2011,

2. Παρακολουθώντας την ελληνοαλβανική μεθόριο της Δυτικής Μακεδονίας από το 1991 μέχρι σήμερα

Όπως γνωρίζουμε, οι μετακινήσεις πληθυσμού από την Αλβανία προς την Ελλάδα ξεκίνησαν ύστερα από τον κλονισμό του καθεστώτος του Ενβέρ Χότζα (Enver Hoxha)⁷ και του μετά το 1985 διαδόχου του Ραμίζ Αλία (Ramiz Alia), ενισχύθηκαν από τις αντικαθεστωτικές διαδηλώσεις των φοιτητών τον Δεκέμβριο του 1990, εντάθηκαν ακόμα περισσότερο με τη μαζική φυγή προς τη Δύση και, τέλος, κορυφώθηκαν με τη νίκη του Δημοκρατικού Κόμματος του Σαλί Μπερίσα (Sali Berisha)⁸ στις εκλογές του 1992 και, αργότερα, το 1997, με την υπόθεση των «πυραμίδων» που οδήγησαν την Αλβανία σχεδόν σε εμφύλιο πόλεμο.

α. Οι «μεικτοί» γάμοι

Το βιβλίο αυτό εστιάζει στο φαινόμενο της μετανάστευσης Αλβανίδων γυναικών που έφυγαν από χωριά ή πόλεις της αλβανικής μεθόριου στις αρχές της δεκαετίας του '90, εξαιτίας των σκληρών οικονομικών συνθηκών, της διαφθοράς και της δράσης της μαφίας, και πέρασαν «παράτυπα» στην Ελλάδα με στόχο την αναζήτηση ενός «καλύτερου μέλλοντος» σε χωριά της «άλλης πλευράς του συνόρου» μέσα από την πρακτική του γάμου με Έλληνες πολίτες. Η διερεύνηση περιλαμβάνει τις προσδοκίες των μετακινούμενων γυναικών αλλά και την πραγματική έκβαση αυτών των προσδοκιών στη διάρκεια του χρόνου.

Στο επίκεντρο της μελέτης λοιπόν βρίσκονται οι «μεικτοί» γάμοι (mixed ή binational marriages) ή άτυπες διαπροσωπικές σχέσεις συμβίωσης που δημιουρ-

---

Νιτσιάκος 2003, Παπαηλία 2013, Παπαίλιος 2003, Παπαταξιάρχης 2006α και 2006β, Παπαταξιάρχης, Τοπάλη και Αθανασοπούλου 2009, Seremetakis 1996, Τσιμουρής 2008, Τσιμπιρίδου 2009. Πολλές δημοσιεύσεις, τέλος, προέκυψαν από το πρόγραμμα «Εμφυλές διαστάσεις της μετανάστευσης στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (2004-07)» που πραγματοποιήθηκε από το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Όσον αφορά τη γυναικεία μετανάστευση από την Αλβανία, οι συγκεκριμένες δημοσιεύσεις σε μεγάλο βαθμό έχουν ως αντικείμενο γυναίκες που μετανάστευσαν προκειμένου να επανενωθούν με τους συζύγους τους που είχαν μεταναστεύσει στην Ελλάδα νωρίτερα. Επίσης αφορούν κυρίως το ζήτημα της εργασίας.

7. Ενβέρ ή Εμβέρ Χότζα (1908-85): Ηγέτης της Αλβανίας ως Πρώτος Γραμματέας του Αλβανικού Κόμματος Εργασίας από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τον θάνατό του. Διετέλεσε επίσης αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων (1944-85), πρωθυπουργός (1944-54) και, κατά διαστήματα, υπουργός Εξωτερικών και Άμυνας. Για μια αναλυτική παρουσίαση της σύγχρονης αλβανικής ιστορίας, βλ. Vickers και Pettifer 2000 [1997].

8. Σαλί Μπερίσα (1944): Προσωπικός ιατρός του Ενβέρ Χότζα, πρώην Πρόεδρος της Αλβανίας (1992-97) και πρωθυπουργός (2005-13).

γήθηκαν ανάμεσα σε μετανάστριες από την Αλβανία και Έλληνες πολίτες που κατοικούν σε μια ελληνική μεθοριακή περιοχή.

Το εθνογραφικό πεδίο είναι μία δημογραφικά μικρή και μάλλον ερημωμένη κοινότητα της Δυτικής Μακεδονίας, στην περιοχή των Πρεσπών. Όπως θα υποστηρίξω, ήδη από τα πρώτα στάδια της επαφής μου με τον συγκεκριμένο τόπο, συνειδητοποίησα ότι οι κάτοικοί του δεν έχουν πάψει να διαχειρίζονται οδυνηρές εμπειρίες του παρελθόντος που συνδέονται, από τη μια, με την ίδια συνθήκη του συνόρου και, από την άλλη, με τον Εμφύλιο και την ψυχοπολεμική εμπειρία. Έτσι από νωρίς έγινε για μένα ξεκάθαρο ότι η προσπάθεια κατανόησης των σημερινών συνθηκών δεν μπορεί παρά να λάβει υπόψη της το ιστορικό πλαίσιο που διαμόρφωσε τον συγκεκριμένο μεθοριακό τόπο. Επομένως, για ακόμα μία φορά,⁹ η εθνογραφική μου προσέγγιση είναι θεμελιωμένη στη συνάρθρωση της ανθρωπολογίας με την ιστορία.

Για λόγους προστασίας της ιδιωτικότητας των κατοίκων της κοινότητας που τελικά αποτέλεσε το εθνογραφικό πεδίο, στο βιβλίο αναφέρομαι σε αυτήν με ψευδώνυμο και την ονομάζω Χαραυγή. Επίσης με ψευδώνυμο αναφέρομαι σε όλα τα άτομα που με την παρουσία τους και τον λόγο τους τροφοδότησαν την έρευνά μου με πληροφορία. Γνωρίζω καλά ότι η συγκεκριμένη επιλογή ενέχει προβλήματα – μεθοδολογικά και πολιτικά. Ωστόσο, αισθάνομαι ότι ουσιαστικά δεν είχα άλλη επιλογή. Η προστασία της ιδιωτικής ζωής ενός ζευγαριού ή ενός ατόμου και των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων που συνδέονται με τη μετανάστευση και, ακόμα περισσότερο, με τα βιώματα της βίας υπαγορεύουν αυστηρά την ανωνυμία. Θα επανέλθω όμως σε αυτό το ζήτημα αργότερα.

Με τον όρο «μεικτός» γάμος η σχετική με το θέμα βιβλιογραφία αναφέρεται στον γάμο μεταξύ δύο ατόμων από διαφορετικές χώρες ή διαφορετικές εθνικές ομάδες. Μάλιστα, διακρίνει τη συγκεκριμένη μορφή γάμου από τον «διαπολιτισμικό» (bicultural marriage), δηλαδή τον γάμο μεταξύ δύο ατόμων από διαφορετικούς πολιτισμούς ή εθνοτικές ομάδες – για παράδειγμα, Ελληνίδα ορθόδοξη με Έλληνα εβραίο.¹⁰ Ωστόσο, ο όρος είναι προβληματικός μια και, ουσιαστικά, κάθε ζευγάρι είναι μεικτό – με την έννοια του φύλου, της εντοπιότητας κτλ. Τον υιοθετώ δεχόμενη τους περιορισμούς δεδομένου ότι δεν έχει αντικατασταθεί από κάποιον άλλο περισσότερο δόκιμο.

Στην υπό διερεύνηση περιοχή η πρακτική συνεστιακότητας που τέμνει εθني-

---

9. Ρόμπου-Λεβίδη 2017 [2016].

10. Ενδεικτικά αναφέρομαι στη βιβλιογραφία για τους «μεικτούς» γάμους: Βαξεβανίδου 2003, Barbara 1989, Botev 1994, Gorny και Kepinska 2007, Lauth Bacas 2002, Μιλιαρίνη 1997, Πετρονάτη 1998, Petronoti και Papagaroufali 2006.

κά, θρησκευτικά και πολιτισμικά δεδομένα εμφανίστηκε δυναμικά από τις πρώτες κιόλας στιγμές της αλβανικής μετανάστευσης. Δεν προέκυψε όμως ως τυχαία επιλογή. Αποτελεί στρατηγική επισφάλειας που αφορά και τα δύο εμπλεκόμενα μέρη. Αυτός είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο η μελέτη της συνεστιακότητας στις συνθήκες της μικρής μεθοριακής κοινωνίας που αποτέλεσε το εθνογραφικό πεδίο στράφηκε προς το αγροτικό νοικοκυριό. Αντλώντας από την υφιστάμενη ανθρωπολογική βιβλιογραφία, αντιμετώπισα τον συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο ως πεδίο πραγμάτωσης πολλαπλών διαδικασιών και διαπραγμάτευσης πολλαπλών ταυτοτήτων.¹¹ Ανάμεσα σε αυτές σημαντική θέση κατέχει η επεξεργασία και ένταξη της ετερότητας. Μεταξύ άλλων, λοιπόν, στόχος της προσέγγισής μου ήταν η κατανόηση των κοινωνικών και πολιτισμικών μετασχηματισμών που προκλήθηκαν από τις ελληνοαλβανικές «συναντήσεις» στον ίδιο τον οικιακό χώρο αλλά και στην ευρύτερη τοπική κοινωνία.

β. Η πορεία της δικής μου σχέσης με τον τόπο

Από μεθοδολογικής πλευράς, η επιτόπια έρευνα ακολούθησε τη συγχρονική προσέγγιση. Βασίστηκε, πρώτον, στη συμμετοχική παρατήρηση και, δεύτερον, στην καταγραφή και κατανόηση ιστοριών ζωής. Πραγματοποιήθηκε μέσα από αλληπάλληλες, αλλά μάλλον μικρής διάρκειας, παραμονές στον συγκεκριμένο τόπο κατά το ασυνήθιστα μακρύ διάστημα είκοσι ετών (1993-2013). Η σχέση που ανέπτυξα με το ερευνητικό πεδίο δεν αποτέλεσε σε όλη τη διάρκεια αυτής της εικοσαετίας μία ξεκάθαρη εθνογραφική διαδικασία. Ξεκίνησε ως μια διερευνητική γνωριμία με την περιοχή και την κοινωνία της (1993-94). Στη συνέχεια και για το μακρύ διάστημα από το 1995 μέχρι το 2009, εξελίχθηκε σε περισσότερο προσωπική σχέση με τους κατοίκους κάποιων κοινοτήτων. Τέλος, την τριετία 2010-13 πήρε μορφή συγκεκριμένου ερευνητικού εγχειρήματος. Σήμερα συνεχίζω να έχω επαφή με το πεδίο και παρακολουθώ τις εξελίξεις είτε από μακριά είτε μέσα από αραίες επισκέψεις και σύντομες παραμονές. Στην πορεία του βιβλίου θα επανέλθω με περισσότερες λεπτομέρειες σε αυτή τη σύνθετη σχέση με τη Χαραυγή και την ευρύτερη περιοχή των Πρεσπών.

γ. Ανθρωπολογία του «επίκαιρου»

Με μια πρώτη ματιά και με τη χρονική έννοια η θεώρηση του αλβανικού μεταναστευτικού ζητήματος που επιχειρείται σε αυτό το βιβλίο είναι «ανεπίκαιρη». Ή, για να το θέσω διαφορετικά, από τη μια, η οξύτητα του σημερινού προσφυγικού

11. Για μια σύζηση του νοικοκυριού σε αυτό το πλαίσιο, βλ. Παπαταξιάρχης 2005, 2009 καθώς και Παπαταξιάρχης και Τοπάλη 2009: 43-44.

φαινομένου που έχει αιχμή το Αιγαίο και, από την άλλη, η όλο και πιο πρόδηλη εστίαση της ανθρωπολογίας σε ζητήματα «επίκαιρα» κάνει μια έρευνα που αφορά μία περίοδο που πηγαιίνει πίσω στον χρόνο και καλύπτει δύο και πλέον δεκαετίες να μοιάζει ανεπίκαιρη – τουλάχιστον σε ένα πρώτο επίπεδο. Όμως, η διερεύνηση ζητημάτων όπως η εθnicoφοροσύνη και η μετανάστευση και μιας εμπειρίας που αφορά τις αργές πολιτισμικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν σε μια μικρή τοπική κοινωνία των συνόρων μέσα από την επαφή με «άλλους» και «άλλες» που την μπόλιασαν δεν μπορεί παρά να επιζητεί τον αργό χρόνο και τη μεγάλη διάρκεια. Με τον τρόπο αυτό ίσως μπορέσει να συμβάλει στην κατανόηση του σήμερα και, κατ' επέκταση, στη χάραξη πολιτικής για το αύριο. Η επαφή μου με διαφορετικούς συνοριακούς «τόπους» της Βόρειας Ελλάδας μου έχει δείξει ότι οι αλλαγές χρειάζονται πολύ χρόνο, πρώτον, για να επιτελεσθούν και, δεύτερον, για να γίνουν κατανοητές από τον εξωτερικό παρατηρητή στο μέγεθος, το βάθος, την πολυπλοκότητα και τη λεπτότητά τους. Επομένως θεωρώ ότι, παρ' όλη την ένταση της σημερινής προσφυγικής κρίσης, η συζήτηση για την αλβανική μετανάστευση στην Ελλάδα παραμένει εξαιρετικά «επίκαιρη», χρήσιμη και αναγκαία. Παράλληλα, μέσα από τις διαφορές της με το σήμερα – που είναι μεγάλες και αξιοσημείωτες – μπορεί να προσφέρει ένα πολύτιμο πεδίο σύγκρισης ή, έστω, ένα στέρεο σημείο αναφοράς και μία σημαντική πηγή προβληματισμού για την ανθρωπολογική θεώρηση των ορίων, του συνόρου και της βίας που συχνά αυτό παράγει. Σε μία συγκυρία σαν τη σημερινή λοιπόν, αυτό δεν μπορεί παρά να είναι επίκαιρο.

δ. «Το σύνορο βρίσκεται παντού»

Θέλω να σταθώ λίγο σε αυτό το τελευταίο σημείο. Όταν για χρόνια τύχαινε να θέσω το ζήτημα της κατ' εμένα ξεχωριστής παρουσίας και έντασης της βίας που συναντούσα στον συγκεκριμένο μεθοριακό τόπο σε κατ' ιδίαν συζητήσεις με φίλους συναδέλφους έπαιρνα συχνά την απάντηση, «γιατί στέκεσαι σε μια εδαφοποιημένη θεώρηση του συνόρου και δεν διευρύνεις την προσέγγισή σου; Το σύνορο δεν είναι μόνο εκεί που τελειώνει η χώρα, αλλά μπορεί να βρίσκεται παντού». Σύμφωνοι. Αυτό είναι το αυτονόητο, απλοϊκό και συγχρόνως πολύ εύλογο και καίριο επιχείρημα της σύγχρονης ανθρωπολογικής ματιάς, που έχει εξάλλου αμφισβητήσει την αναγκαιότητα της εδαφοποιημένης αντίληψης για το εθνογραφικό πεδίο. Προφανώς και το σύνορο βρίσκεται παντού. Στις εθνικές μεθορίες όπως και στην ενδοχώρα, στην ύπαιθρο όπως και στην καρδιά των μητροπόλεων. Σε πληθώρα κοινωνικών σχέσεων και θεσμών. Ακόμα και μέσα στον καθένα από εμάς. Όμως εγώ επέμενα. Αυτό που συναντούσα στη μακεδο-

νική μεθόριο διέφερε από όσα έβλεπα να συμβαίνουν αλλού. Σε μια εποχή που το μεταναστευτικό φαινόμενο και η ετερότητα ως συνδιαμορφωτικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας δεν είχαν ακόμα πάρει τις διαστάσεις που έχουν σήμερα, το σύνορο ως χώρος και η κοινωνία του ως δίκτυο σχέσεων άφηνε να ξεδιπλωθεί μπροστά μου ένα πολύ έντονο και εξωκανονικό φαινόμενο παραγωγής και αναπαραγωγής βίας που σε κάθε του έκφραση φώναζε ότι συνδέεται με –για να μην πω προκύπτει από– την οριακότητα, τη μεθοριακότητα, την τοπική ιστορία, τον φόβο, την επισφάλεια, την έκθεση, την εγκατάλειψη και την ανισότητα με την οποία είναι φορτισμένη η έννοια του γεωγραφικού ορίου που περιβάλλει και περιχαράκωνει την εθνική κυριαρχία. Πρόκειται για βία που, όπως θα υποστηρίξω, ενώ είναι σε μεγάλο βαθμό ενδοοικογενειακή, πηγαίνει πέρα από την οικογένεια. Συνδέεται ξεκάθαρα με τη σημασία του ελέγχου των συνόρων στο πλαίσιο των εθνικών κρατών και την κυβερνητικότητα που απορρέει από αυτήν. Επομένως η εδαφική διάσταση της υπό διερεύνηση βίας δεν προκύπτει από μόνη της. Αποτελεί έκφραση της ιστορίας ενός τόπου και της πορείας του προς την εθνική ένταξη. Αυτός είναι ο βασικότερος λόγος για τον οποίο, όπως προανέφερα, η ιστορία, σε ισορροπία με τις κατά εποχές υιοθετούμενες πολιτικές διακυβέρνησης και διαχείρισης των συνόρων, παίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή την εθνογραφική μελέτη. Στο καταληκτήριο κεφάλαιο, και ιδιαίτερα στο τρίτο μέρος του που πραγματεύεται το ερώτημα «γιατί τόσο βία στη Χαρυγή;», η σημασία της ιστορίας για την ανθρωπολογική κατανόηση μιας κοινωνίας γίνεται ακόμα περισσότερο ξεκάθαρη.

Το εθνικό σύνορο λοιπόν, ως σύλληψη, από τη φύση του δημιουργήθηκε για να «προστατεύει» μια εθνική επικράτεια «από τα έξω». Όμως, αντίστοιχα, το σύνορο «κοιτάζει προς τα μέσα». Λειτουργεί σαν φράχτης στη διακίνηση ανθρώπων, αγαθών και ιδεών, ενώ συγχρόνως σηματοδοτεί την έκταση και την εξουσία του κράτους (Wilson και Donnan 1998: 1). Έτσι ασκεί εξουσία τόσο σε όσους επιχειρούν να το διασχίσουν –και ιδιαίτερα σε αυτούς που το πράττουν παράτυπα– όσο και σε εκείνους που το κατοικούν.¹² Όπως το διατυπώνει ποιητικά η Καρκα Κασσάβονα (2017: 4) στο εξαιρετικό βιβλίο της για την τριπλή μεθόριο Βουλγαρίας, Τουρκίας και Ελλάδας, «όταν οι ερμηνείες που δίνουν τα λεξικά δεν αρκούν [για να αποδώσουν την έννοια του συνόρου], τι απομένει; Τι είναι το σύνορο; Είναι κάτι που κουβαλάς μέσα σου χωρίς να το ξέρεις, *μέχρι να φτάσεις σε μια περιοχή σαν κι αυτήν*».¹³ Δηλαδή, μεθοριακή. Εκεί, όμως, στον συγκεκρι-

12. Για μια συζήτηση των μετασηματισμών που έχει επιφέρει το μεταναστευτικό φαινόμενο στις σχέσεις των ανθρώπων στο σύνορο, βλ. Lauth Bacas 2013.

13. Η έμφαση δική μου.

μένο χώρο, το σύνορο ως θεσμός, λειτουργία και πολιτισμικό φαινόμενο αναδύεται πολύ εντονότερα. Όπως έχω ήδη υποστηρίξει αλλού,¹⁴ στον βορειοελλαδικό χώρο, η βία του συνόρου, ενδοοικογενειακή ή μη, αποτελεί έκφραση ενός συνδυασμού υπέρμετρης επιτήρησης –και, επομένως, κρατικής βίας– και απουσίας εποικοδομητικής κρατικής εξουσίας και μέριμνας που συνάδει με την εγκατάλειψη των μεθοριακών περιοχών από το κράτος.

ε. Στο σύνορο

Η βαλκανική μετανάστευση προς την Ελλάδα, και ιδιαίτερα αυτή που αφορούσε τις όμορες χώρες Αλβανία και Βουλγαρία, είχε, εκτός πολλών άλλων, και μία πολύ συγκεκριμένη χωρική διάσταση που άφησε δυνατά ίχνη στα ελληνοαλβανικά και ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Ωστόσο, αυτή δεν απασχόλησε ιδιαίτερα τους ανθρώπους που κατοικούσαν σε μη μεθοριακές περιοχές και, ειδικότερα, στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ο αντίκτυπός της δεν έφτασε μέχρι εκεί. Σε αυτούς τους χώρους άλλες διαστάσεις των μεταναστευτικών μετακινήσεων απέκτησαν προτεραιότητα – όπως, για παράδειγμα, το εργασιακό, η ένταξη στους εκπαιδευτικούς θεσμούς και η εγκληματικότητα. Στο ίδιο το σύνορο, για πολλά χρόνια, η παράτυπη διάσχιση της συνοριακής γραμμής από τα χερσαία και σε μεγάλο βαθμό ορεινά δίκτυα μπήκε στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και επηρέασε σημαντικά και ποικιλότροπα τις τοπικές κοινωνίες με αποτέλεσμα να έχει δημιουργηθεί μία νέα πραγματικότητα συμβίωσης με τους μετανάστες και τις μετανάστριες.

Για χρόνια οι δασικές εκτάσεις της ελληνοαλβανικής μεθορίου στη Μακεδονία αλλά και την Ήπειρο ήταν γεμάτες από μάτια που κρύβονταν και από αστυνομικές δυνάμεις που τα αναζητούσαν. Οι θάμνοι ήταν φορτωμένοι με ξεσκισμένα ρούχα, ξεχαρβαλωμένα παπούτσια, χρησιμοποιημένες πάνες μωρών και απομεινάρια πρόχειρων καταλυμάτων. Σύμφωνα με αφηγήσεις των ίδιων των μεταναστών στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, η περίφημη αλβανική μαφία κατείχε καίρια σημεία των περασμάτων και συχνά οι συναντήσεις μαζί της ήταν σκληρές. Αντίστοιχα, οι Έλληνες κάτοικοι των ακριτικών χωριών της ίδιας περιοχής δεν αποτολμούσαν να ξανοιχτούν στο δάσος για οποιονδήποτε λόγο δουλειάς ή διασκέδασης από φόβο για το ποιους και τι θα συναντήσουν. Προσωπικά, ως εξωτερική επισκέπτρια που διακατεχόταν από την εξερευνητική διάθεση της «ξένης» που βρίσκεται σε μία περιοχή με ιδιαίτερη φυσική ομορφιά, ιστορία και, βέβαια, μεταναστευτικό ενδιαφέρον, όσες φορές επιχείρησα να περιηγηθώ στα γύρω δάση –που ήταν πολλές– συναντούσα την αποτρεπτική αντίδραση των

---

14. Για μια αναλυτική συζήτηση παραγωγής βίας στο σύνορο, βλ. Ρόμπου-Λεβίδη 2017 [2016].

χωριανών. Όταν εκείνοι συνειδητοποιούσαν την επιμονή μου, ζητούσαν τουλάχιστον από εμένα μόλις ολοκληρώσω την εξερεύνησή μου και βρεθώ σε «ασφαλές» σημείο να φροντίσω να επικοινωνήσω μαζί τους προκειμένου να πάντουν να ανησυχούν για την ακεραιότητά μου. Η αλήθεια είναι ότι μετά από τόσες ιστορίες που είχα ακούσει κινιόμουν κι εγώ με επιφύλαξη. Ποτέ μόνη. Πάντα με συντροφιιά φίλων –συνήθως όχι κατοίκων της περιοχής– και με το κινητό τηλέφωνο σε ετοιμότητα. Περνώντας μικρά δασικά μονοπάτια, έφτασα αρκετές φορές κοντά στο σημείο όπου, σύμφωνα με τις περιγραφές των πληροφορητών μου, υπέθεσα ότι πρέπει να βρίσκονται τα σύνορα. Ας σημειωθεί ότι στις δασικές περιοχές αυτά δεν είναι πάντα σηματοδοτημένα και ο μη γνώστης του χώρου διατρέχει τον κίνδυνο να τα διαβεί και να βρεθεί «από την άλλη μεριά» χωρίς να το αντιληφθεί. Πόσο μεγάλη κατασκευή, αλήθεια, αποτελεί αυτός ο «κίνδυνος» και πόσο έντονα σημαδεύει την εποχή μας – μια εποχή, τελικά, «φετιχισμού των συνόρων» (Khosravi 2010: 1)!

Σε κάποιες από τις περιηγήσεις μου έτυχε πράγματι να διασταυρωθώ με μετανάστες. Άλλοτε άνδρες και άλλοτε μικρές μεικτές ομάδες ενηλίκων και παιδιών. Ποτέ όμως δεν συνάντησα γυναίκες μόνες. Σύμφωνα με τις αφηγήσεις των πληροφορητριών μου, συνήθως η διάσχιση που εκείνες επιχειρούσαν γινόταν σε ομάδες. Προσωπικά δεν αισθάνθηκα ποτέ απειλημένη από τις συγκεκριμένες συναντήσεις. Ωστόσο, οι κάτοικοι των χωριών της περιοχής στο σύνολό τους αισθάνονταν διαρκώς ότι απειλούνταν και μου το μετέφεραν καθημερινά. Τη νύχτα διπλοκλείδωναν τις πόρτες τους ενώ αρκετοί παραδέχονταν ανοιχτά ότι οπλοφορούσαν. Μόλις τα σκυλιά άρχιζαν να γαβγίζουν, οι άνδρες πετάγονταν από τον ύπνο τους και πλησίαζαν τα παράθυρα με το όπλο στο χέρι. Όσες φορές βρέθηκα να επισκέπτομαι το χωριό μόνη –δηλαδή, χωρίς τη συνοδεία δικών μου προσώπων– με ρωτούσαν γεμάτοι απορία αν θα διανυκτερεύσω στο σπίτι που κατοικούσα και μου πρότειναν φιλοξενία στα δικά τους σπίτια. Θα μπορούσε η συγκεκριμένη στάση να είναι απλά αποτέλεσμα μιας ευρύτερης φημολογίας και προπαγάνδας που έβλεπε στο πρόσωπο των μεταναστών τον γνωστό ξενοφοβικό κίνδυνο. Και σίγουρα, σε μεγάλο βαθμό, έτσι ήταν τα πράγματα. Ωστόσο, κατά τις πολλές παραμονές μου στον συγκεκριμένο τόπο βίωσα επανειλημμένα παραβιάσεις κατοικιών –συμπεριλαμβανομένου του σπιτιού που εγώ κατοικούσα όταν η ίδια απουσίαζα– με στόχο είτε την κλοπή είτε τη διανυκτέρευση και τη βραχυπρόθεσμη παραμονή, τις υπεξαίρεσεις αντικειμένων και ζώων που τα ίχνη τους μαρτυρούσαν ότι στη συνέχεια είχαν μεταφερθεί στην Αλβανία. Από το είδος της χρήσης που είχε γίνει στα παραβιασμένα σπίτια –μαγείρεμα, άναμμα φωτιάς τη νύχτα, χρήση κρεβατιών

κ.ά.—, από το είδος των αντικειμένων που έλειπαν —κλινοσκεπάσματα, ρούχα, εργαλεία, μικρές ηλεκτρικές συσκευές κ.ά.—, τόσο οι χωριανοί όσο και οι αστυνομικές αρχές επιβεβαίωναν ότι δράστες πρέπει να ήταν, στην καλύτερη περίπτωση, Αλβανοί περαστικοί μετανάστες που ζητούσαν καταφύγιο για μία νύχτα και, στη χειρότερη, κάτοικοι χωριών της αλβανικής μεθορίου που διέσχιζαν το σύνορο αποκλειστικά για να εκμεταλλευτούν τη συγκυρία και να επιστρέψουν στον τόπο τους φορτωμένοι με την όποια λεία. Συχνό φαινόμενο στη συγκεκριμένη περιοχή καθ' όλη τη δεκαετία του 1990 αλλά και αργότερα ήταν και η κλοπή αλιευτικών δικτύων από τη Μεγάλη και Μικρή Πρέσπα, λίμνες που αποτελούν αντίστοιχα τριεθνές και διεθνές σύνορο ανάμεσα στην Ελλάδα, την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (π)ΓΔΜ) και την Αλβανία. Τα ύδατα της Μικρής Πρέσπας μοιράζονται μόνο η Ελλάδα και η Αλβανία. Και στις δύο λίμνες, τα κρούσματα πάντα συνέβαιναν κοντά στα ελληνοαλβανικά —και όχι ελληνογιουγκοσλαβικά— ύδατα.

Στα αίτια όλων αυτών των μορφών εγκληματικότητας όμως θα πρέπει να συνυπολογιστεί και ο παράγοντας της εκδίκησης, δεδομένου ότι η εργασιακή εκμετάλλευση των μεταναστών από Έλληνες πολίτες της περιοχής έλαβε μεγάλες διαστάσεις ήδη από τα πρώτα χρόνια της αλβανικής μετανάστευσης. Ορισμένοι «παράτυποι», βέβαια, εργοδότες «παράτυπων» μεταναστών συχνά μετέφεραν με τα αυτοκίνητά τους Αλβανούς εργάτες σε επιλεγμένα, αφύλακτα και γνωστά στους ίδιους σημεία των συνόρων από τα οποία εκείνοι μπορούσαν σχετικά εύκολα να επιστρέψουν στα χωριά τους για λίγες μέρες και να επανέλθουν όταν θα υπήρχε και πάλι προσφορά εργασίας. Οι διαφορές και οι διενέξεις ανάμεσα στους εργοδότες και τους εργαζόμενους προφανώς δεν έλειπαν. Οπότε οι ισχνά αμειβόμενοι και κοινωνικά αδύναμοι ημερήσιοι ή σταθερότεροι μετανάστες αναμενόμενα κατέφευγαν συχνά στην εκδίκηση.

Την εποχή των περίφημων αλβανικών «πυραμίδων», αρκετοί Αλβανοί εργαζόμενοι διέσχιζαν το πρωί τα σύνορα προς την Ελλάδα από τέτοια δυσπρόσιτα και αφύλακτα σημεία, στη συνέχεια επιβιβάζονταν στα οχήματα των Ελλήνων εργοδοτών τους που τους περίμεναν εκεί, και το βράδυ, πάντα με τον ίδιο τρόπο, επέστρεφαν στην Αλβανία προκειμένου να φυλάζουν βάρδια στο χωριό τους και να προστατέψουν τις οικογένειές τους από ενδεχόμενες εσωτερικές απειλές. Από τη στιγμή που όλη αυτή η διακίνηση των φτηνών εργατικών χεριών ήταν γνωστή σε μένα και στο σύνολο της κοινωνίας που μελετούσα, μπορούμε να υποθέσουμε εύλογα ότι γινόταν και με την ανοχή των αρμόδιων ελληνικών αρχών.

Μετά το 1991, οι περίπολοι της αστυνομίας —που ουσιαστικά είχε επιφορτισθεί από το κράτος με την ανύπαρκτη μεταναστευτική πολιτική—, του στρατού

και των ειδικών Υπηρεσιών Συνοριακής Φύλαξης¹⁵ –ή «συνοριακού αποσπάσματος», όπως αναφέρεται η συγκεκριμένη δύναμη στον τοπικό λόγο– πύκνωσαν ιδιαίτερα στην περιοχή. Οι οδηγίες των παραπάνω αρχών προς τους τυχαίους επισκέπτες να αποφεύγουν τις άσκοπες περιπλανήσεις στα δάση έγιναν εξίσου πυκνές και σαφείς. Ωστόσο, υπήρχαν σημεία των συνόρων που παρέμεναν αφύλαχτα. Φυσικά, οι ενδιαφερόμενοι και από τις δύο πλευρές τα γνώριζαν.

Για χρόνια, η βία που ασκούσαν οι ελληνικές αρχές που είχαν την ευθύνη της φύλαξης της μεθορίου προς τους «παράτυπους» μετανάστες –ή, κατά τον τοπικό και όχι μόνο λόγο, «λαθρομετανάστες»– που κατόρθωναν να συλλάβουν ήταν μεγάλη. Αφηγήσεις και των δύο μερών το μαρτυρούν. Γενικά, μέχρι να αλλάξει το καθεστώς που όριζε την παρουσία των Αλβανών μεταναστών στη χώρα μας, ο «παράτυπος» μετανάστης είχε αναχθεί σε κίνδυνο τόσο για τον τοπικό κάτοικο όσο και για τον αστυνομικό ή το μέλος του «αποσπάσματος». Και ο ανδρισμός του οργάνου της τάξης, συναρθρωμένος με την ξενοφοβία αλλά και την εθνικοφροσύνη που χαρακτήριζαν την εκπαίδευση των ειδικών αυτών δυνάμεων, δεν άφηνε περιθώρια για αντιμετώπιση των μεταναστών χωρίς άσκηση βίας. Ωστόσο, αυτό δεν σήμαινε ότι, σύμφωνα με τις τοπικές αντι-

15. Οι Υπηρεσίες Συνοριακής Φύλαξης «συστάθηκαν για την αντιμετώπιση του φαινομένου της *λαθρομετανάστευσης* (η χρήση του συγκεκριμένου όρου είναι της Ελληνικής Αστυνομίας, η έμφαση δική μου) και την καταπολέμηση του διασυνοριακού εγκλήματος (Ν. 2622/98)» στο πλαίσιο εντατικοποίησης και στρατιωτικοποίησης του ελέγχου των συνόρων από πλευράς κρατικών και υπερεθνικών θεσμών. Κριτήρια πρόσληψης των Συνοριακών Φυλάκων –ανδρών και γυναικών– αποτελούσαν, μεταξύ άλλων, «η εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων, κατά προτίμηση ως εφέδρων αξιωματικών ή σε ειδικές δυνάμεις των Ενόπλων Δυνάμεων ή ως εθελοντών πενταετούς υποχρέωσης», ιστότοπος της ΕΛ.ΑΣ. www.hellenicpolice.gr. Η φυσιογνωμία του συγκεκριμένου σώματος συνδυάζει χαρακτηριστικά αστυνομίας και στρατού. Πιστεύω ότι η τοπική ονομασία «απόσπασμα» οφείλεται σε αυτό τον ιδιότυπο συνδυασμό. Γενικά ο θεσμός της συγκεκριμένης υπηρεσίας κίνησε το ενδιαφέρον σε νεαρούς άνδρες και νεαρές γυναίκες της περιοχής, δεδομένου ότι δημιούργησε θέσεις εργασίας. Με μια σχετικά σύντομη εκπαίδευση, τα άτομα αυτά εξασφάλιζαν ένα σταθερό επαγγελματικό μέλλον και αποκτούσαν ιδιαίτερο κύρος στην τοπική κοινωνία. Τα μιλιταριστικά χαρακτηριστικά του επαγγέλματος προσέθεταν εξουσία σε όσους την αποζητούσαν. Η χρήση αυτής της εξουσίας και η γενικότερη επίδραση του «αποσπάσματος» στα χωριά όπου δημιουργήθηκαν αντίστοιχες εγκαταστάσεις αποτελούν σημεία ευαίσθητα για τα οποία η συζήτηση είναι περιορισμένη. Σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, σήμερα, το φαινόμενο του «συνοριοφύλακα» θεωρείται ξεπερασμένο. Ο έλεγχος των συνόρων πλέον ασκείται, μεταξύ άλλων, με τεχνολογικά μέσα επιτήρησης που περιλαμβάνουν ακόμα και τη βιομετρία. Η ευθύνη του ελέγχου έχει σταδιακά περάσει και σε φορείς διακρατικού χαρακτήρα, όπως, για παράδειγμα, στη FRONTEX (από τον γαλλικό όρο «frontières extérieures», δηλαδή «εξωτερικά σύνορα») και το EUROSUR (European Border Surveillance System), που μπορεί να δρουν τοπικά, αλλά να εδρεύουν πολύ μακριά από τα ίδια τα σύνορα – κεντρική έδρα του τελευταίου, που ιδρύθηκε το 2013, είναι η Βαρσοβία.

λήψεις, δεν υπήρχαν και «καλοί» Αλβανοί, «νοικοκύρηδες», που προσφέρονταν για εργασία και, επομένως, οικονομική εκμετάλλευση. Όπως θα δούμε παρακάτω, γι' αυτούς δημιουργούνταν περιθώρια ανοχής της «παρατυπίας» τους, τόσο στο ανεπίσημο όσο και στο επίσημο επίπεδο.

στ. Το ελληνοαλβανικό σύνορο και η αναπαράστασή του από τα μαζικά μέσα ενημέρωσης

Ως εικόνα, η όλη υπόθεση της «παράτυπης» χερσαίας διάσχισης των ελληνοαλβανικών συνόρων δεν αναπαράχθηκε ιδιαίτερα από τα μέσα επικοινωνίας σε καμία χρονική στιγμή. Έτσι τα οπτικά τεκμήρια εκείνης της μεταναστευτικής εμπειρίας που αποτυπώνουν την ίδια τη διάσχιση του συνόρου δεν είναι πολλά.¹⁶ Ούτε η καθημερινή βία που συνδέεται με το γεωγραφικό σύνορο οπτικοποιήθηκε έντονα. Σίγουρα αυτό δεν έγινε με την ένταση που παρατηρήθηκε κατά την πρόσφατη προσφυγική κρίση. Είναι πολύ πιθανό η στάση αυτή να οφείλεται στο γεγονός ότι, με όρους γεωγραφίας αλλά και περιεχομένου, η αλβανική και γενικότερα η βαλκανική μετανάστευση ήταν αντικειμενικά και στο σύνολό της μια ηπιότερη συνθήκη από το πρόσφατο προσφυγικό φαινόμενο. Επομένως δεν κινητοποιούσε με τον ίδιο τρόπο τα ανθρωπιστικά αντανακλαστικά ούτε έθετε με την ίδια οξύτητα το ζήτημα της ετερότητας και της απειλής της εσωτερικής συνοχής της ελληνικής –αλλά και της ευρωπαϊκής– κοινωνίας. Όμως, σημειώνω και πάλι ότι, σε μεγάλο βαθμό, η συγκεκριμένη συνθήκη αφορούσε την ενδοχώρα. Όπως φαίνεται και από την παραπάνω σύντομη περιγραφή, στο σύνορο η εμπειρία και των δύο μερών ήταν αρκετά διαφορετική.

Γνωρίζοντας τον εξουσιαστικό χαρακτήρα που συνήθως παίρνει η οπτικοποίηση, ο μάλλον περιορισμένος αριθμός μιντιακών αναπαραστάσεων της διάσχισης του συνόρου θα πρέπει να αξιολογηθεί ως ευτυχές γεγονός.¹⁷ Γνωστές εξαιρέσεις αποτέλεσαν, πρώτον, το περιστατικό της λεγόμενης «λεωφορειοπειρατείας» από τον Flamur Pislí το 1999 που αφορούσε μια βίαιη πορεία από τη Θεσσαλονίκη προς το φυσικό σύνορο και μια εξίσου βίαιη διάσχιση του συνόρου που κορυφώθηκε μοιραία έξω από το Ελμπασάν της Αλβανίας. Δεύτερον, η δολοφονία ενός Έλληνα αστυνομικού σε φυλάκιο των Πρεσπών το 2013 που αφορούσε καίρια την ίδια την τοπογραφία του συνόρου. Τέλος, εικόνες από τον αστεακό χώρο που παραπέμπουν στη διάσχιση του συνόρου, όπως αυτές που παρουσίαζαν μετανάστες συγκεντρωμένους σε αθλητικά στάδια να αναμένουν την απέλασή τους.

16. Βλ. το φωτορεπορτάζ του Σπύρου Στάβερη στο www.lifo.gr. 14.1.2014.

17. Για μια αναλυτική συζήτηση της οπτικοποίησης της βίας που συνδέεται με τη μετανάστευση, βλ. Παπαηλία 2013.